

LEERPLAN

Economie S
2de graad D-finaliteit
II-Eco-d

BRUSSEL

D/2021/13.758/015

Disclaimer

Gezien de te grote omvang en gedetailleerdheid van het geheel van de basisvorming en de specifieke vorming zoals bepaald door de Vlaamse regering (eindtermen, specifieke eindtermen, beroepskwalificaties) zal er, in tegenstelling tot het oorspronkelijke opzet van onze leerplannen, veelal onvoldoende ruimte zijn om de leerplandoelen in dit leerplan met voldoende diepgang te realiseren binnen de beschikbare onderwijstijd of voor het schoolbestuur, het lerarenteam of de individuele leraar om eigen inhoudelijke of didactische keuzes te maken.

De leerplannen 2de graad zijn opgesteld onder voorbehoud van de uitspraak van het Grondwettelijk Hof met betrekking tot het verzoekschrift waarmee de schorsing en de vernietiging van dat decreet wordt gevraagd.

Naargelang de samenstelling van de studierichting waarvoor een leerplan geldt, integreren de leerplandoelen eindtermen basisvorming, cesuurdoelen en/of doelen die leiden naar een beroepskwalificatie. In de concordantietabel geven we duidelijk aan welke leerplandoelen de eindtermen basisvorming, de cesuurdoelen en/of de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie realiseren. De opgenomen cesuurdoelen en de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie werden in overleg met de onderwijsverstrekkers vastgelegd en zijn onder voorbehoud van de goedkeuring van de curriculumdossiers 2de graad.

1 Algemene inleiding

De start van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen. Net zoals in de eerste graad zijn de nieuwe leerplannen van de tweede graad ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool en gaan ze uit van de professionaliteit van de leraar en het eigenaarschap van de school en het lerarenteam.

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

De nieuwe leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool en laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogisch project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lesuren ...).

De nieuwe leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spooft met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt bij de implementatie van leerplannen.

De nieuwe leerplannen faciliteren een **gerichte studiekeuze** na de tweede graad. Het proces van de studiekeuze eindigt immers niet na de eerste graad. In de tweede graad onderzoeken leerlingen meer gericht waar hun capaciteiten liggen en wat hun talenten zijn. Leerplannen zijn daarbij een belangrijk hulpmiddel. Doelen sluiten aan bij de verwachte competenties van leerlingen die voor een bepaalde studierichting kiezen. De feedback en evaluatie bij de realisatie ervan beïnvloeden op een positieve manier hun keuze voor een meer geprofileerde studierichting in de derde graad.

De nieuwe leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden pedagogisch-didactisch voldoende ruimte voor een eigen aanpak van de leraar, het lerarenteam of de school [\[zie disclaimer\]](#).

De nieuwe leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming van de tweede graad. Leerplannen zorgen voor een samenhangend fundament van vorming voor alle leerlingen binnen een finaliteit en een studierichting. Ze vertrekken vanuit een gemeenschappelijk referentiekader en hanteren een gelijkgerichte terminologie met respect voor de eigenheid van elk vak. De samenhang in de tweede graad betreft zowel de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) als de horizontale samenhang binnen studierichtingen en over studierichtingen en finaliteiten. Waar relevant geven de leerplannen expliciet aan met welke doelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren, leraren basisvorming (incl. godsdienstleraren) en leraren specifieke vorming. Een verwijzing van een vakleeraar naar de lessen van een collega laat de leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

In wat volgt gaan we dieper in op een aantal uitgangspunten.

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs

De leerplannen vertrekken vanuit een gedeelde inspiratie die door middel van een vormingscirkel voorgesteld wordt. We 'lezen' de cirkel van buiten naar binnen.

- Een lerarenteam werkt in een katholieke dialogeschool die onderwijs verstrekt vanuit een **specifieke traditie**. Vanuit het eigen pedagogisch project kiezen leraren voor wat voor hen en hun school goed onderwijs is.
- Ze wijzen leerlingen daarbij de weg en gebruiken daarvoor **wegwijzers**. Die zijn een inspiratiebron voor hen en hun collega's en zorgen voor een Bijbelse 'drive' in hun onderwijs.
- De kwetsbaarheid van leerlingen ernstig nemen betekent dat elke leerling **beloftelijk** is en alle leerkansen verdient. Die leerling is **uniek als persoon** maar ook **verbonden** met de klas, de leraar, de school en de bredere samenleving.

Scholen zijn daarbij **gastvrije plaatsen** waar leerlingen en leraren elkaar ontmoeten in diverse contexten. De leraar vormt zijn leerlingen vanuit een **genereuze** attitude, hij geeft om zijn leerlingen en hij houdt van zijn vak. Hij durft af en toe de gebaande paden verlaten en stimuleert de **verbeelding en creativiteit** van leerlingen. Zo zaait hij door zijn onderwijs de kiemen van een hoopvolle, **meer duurzame en meer rechtvaardige wereld**.

- Leraren vormen leerlingen door middel van inhouden van vorming, die we groeperen in **vormingscomponenten**: levensbeschouwelijke vorming, culturele vorming, economische vorming, lichamelijke vorming, maatschappelijke vorming, natuurwetenschappelijke en technische vorming, sociale vorming, talige vorming en wiskundige vorming. De aaneengesloten cirkel van vormingscomponenten wijst erop dat vorming een geheel is en zich niet in schijfjes laat verdelen. Je kan onmogelijk over culturele vorming spreken zonder met taal bezig te zijn; je kan niet beweren dat wetenschap en techniek geen band hebben met economie, wiskunde of geschiedenis. Dwarsverbanden doorheen de vakken zijn daarbij belangrijk. De vormingscirkel vormt dan ook een dynamisch geheel van elkaar voortdurend beïnvloedende en versterkende componenten.
- Een leraar vormt leerlingen als **individuele leraar** maar werkt ook binnen **lerarenteams** en binnen een **beleid van de school**. De gemeenschappelijke leerplannen (Gemeenschappelijk funderend leerplan en Gemeenschappelijk leerplan ICT) helpen daartoe. Ze worden gestuurd door keuzes die een school (schoolbestuur, beleidsteam, lerarenteam) maakt. Het Gemeenschappelijk funderend leerplan zorgt voor het fundament van heel de vorming dat gerealiseerd wordt in vakken, in projecten, in schoolbrede initiatieven of in een specifieke schoolcultuur.
- De uiteindelijke bedoeling is om **alle leerlingen** kwaliteitsvol te vormen. Die leerlingen zijn dan ook het hart van de vormingscirkel, zij zijn het op wie we inzetten. Zij dragen onze hoop mee: de nieuwe generatie die een meer duurzame en meer rechtvaardige wereld zal creëren.

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

[zie disclaimer]

De vrijheid die de leraar krijgt om met het leerplan te werken vraagt van hem een grote professionaliteit. Professionaliteit vergt meesterschap. De leraar is dus een meester in zijn vak; hij beheerst de inhouden die hij onderwijst. Een diep gevoel van verantwoordelijkheid en de overtuiging dat elke leerling het recht heeft om op een goede manier gevormd te worden, liggen aan de basis van zijn professioneel bezig zijn.

Vorming is voor die leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Vorming is iets wat hem in die mate beroert dat hij voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren zoekt om de wereld te ontsluiten. Hij wil de leerling tot bij de wereld brengen. De leraar introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt en hij probeert hen ook vriend van die wereld te laten worden. Een leraar zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen gegrepen kunnen worden door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.

We hebben de leerplandoelen noch chronologisch noch hiërarchisch geordend. Vanuit het pedagogisch project van de school, vanuit zijn passie, expertise en creativiteit, in functie (van de beginsituatie) van de klasgroep kan de leraar eigen accenten leggen en differentiëren. Hij kan kiezen welke leerplandoelen hij op welke manier samenneemt bij het uitwerken van lessen, thema's of projecten.

In het leerplan leggen we geen didactische werkvormen vast. Ter ondersteuning van leraren(teams) geven we voor bepaalde leerplanonderdelen een indicatie van de nodige onderwijstijd. Dat betekent dat leraren(teams) alle vrijheid hebben om langere leerlijnen op te bouwen en in te zetten op de spiraalsgewijze aanpak van bepaalde inhoudelijke leerplandoelen. Leraren bepalen zelf welke contexten ze laten spelen, welke methodieken ze hanteren.

1.4 Differentiatie

De nieuwe leerplannen bieden volop kansen om gedifferentieerd te werken. Ze laten toe om te differentiëren op verschillende manieren:

- verschillende inhoudelijke keuzes;
- doelen integreren;
- inhouden verbreden door andere contexten aan bod te laten komen;
- verdieping aanbieden;
- in te spelen op verschillen in het abstractievermogen van leerlingen.

Differentiëren is van belang in alle leerlingengroepen. Leerlingen die starten in een studierichting van de tweede graad en voor wie dit leerplan bestemd is, behoren immers wel tot de doelgroep, maar bevinden zich niet noodzakelijk in dezelfde beginsituatie. Dikwijls hebben zij reeds een niet te onderschatten – maar soms sterk verschillende – bagage mee vanuit de eerste graad, de gevolgde basisoptie, de thuissituatie en vormen van informeel leren. Het is belangrijk om zicht te krijgen op die aanwezige kennis en vaardigheden en vanuit dat gegeven, soms gedifferentieerd, verder te bouwen.

Ook de motivatie van leerlingen is soms sterk verschillend. Sommige leerlingen denken meer conceptueel en abstract. Andere leerlingen komen vanuit een meer concrete benadering sneller tot inzichtelijk denken. Een context is betekenisvol voor een leerlingengroep, een andere context voor een andere.

Daarnaast bieden leerplannen kansen om de complexiteit van leerinhouden aan te passen. Dat kan door een complexere situatie te schetsen, een minder ingewikkelde bewerking of handeling voor te stellen, of door het aanbieden van meer kennis of vaardigheden leerlingen uit te dagen.

Verschiede leerinhouden aanbieden aan verschillende leerlingen is één vorm van differentiatie. Andere mogelijkheden zijn differentiëren in didactiek, in graad van autonomie en ondersteuning. De ene leerling kan snel zelfstandig werken, de andere heeft intense begeleiding nodig. In de wenken bij de leerplandoelen verwijzen we naar mogelijkheden tot differentiëren. Dat kan door al dan niet ondersteuning of hulpmiddelen aan te bieden in de vorm van voorbeelden, schrijfkaders, stappenplannen ...

Didactische differentiatie kan ook betrekking hebben op het flexibel aanwenden van de beschikbare leertijd, zoals variëren in tempo van onderwijzen en in leertempo van leerlingen, de ene leerling of

leerlingengroep wat meer tijd geven dan de andere om hetzelfde te leren.

Differentiatie kan ook door leerlingen naar verschillende producten te laten toewerken die dan naar gedifferentieerde vormen van evaluatie leiden.

1.5 Opbouw van de leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur: algemene inleiding, situering, pedagogisch-didactische duiding, leerplandoelen, basisuitrusting, concordantie. Alle onderdelen van het leerplan maken inherent deel uit van het leerplan. Schoolbesturen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die de leerplannen gebruiken, verbinden zich tot de realisatie van het gehele leerplan.

In de **algemene inleiding** belichten we het nieuwe leerplanconcept dat Katholiek Onderwijs Vlaanderen heeft gehanteerd en gaan we o.m. dieper in op de visie op vorming, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot differentiatie.

In de **situering** beschrijven we - waar relevant - de samenhang met de eerste graad, de samenhang in de tweede graad en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de inbedding in het vormingsconcept, de krachtlijnen, de opbouw, de leerlijnen, de aandachtspunten met o.m. de nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De **leerplandoelen** zijn sober en helder geformuleerd waarbij het leerplandoel als geheel het verwachte niveau van realisatie en beheersing aangeeft. Waar relevant voegen we bij de leerplandoelen een opsomming of een afbakening (★) toe die duidelijk aangeeft wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen. Ook de pop-ups bevatten informatie die noodzakelijk is bij de realisatie van het leerplandoel.

Alle leerplandoelen zijn te bereiken, met uitzondering van attitudes. Leerplandoelen die een **attitude** zijn en dus na te streven, duiden we aan met een sterretje (*).

We tonen de **samenhang** met andere leerplannen in de **tweede graad**. Zo geven we het overleg in lerarenteams alle kansen. Waar relevant verwijzen we ook naar **samenhang met de eerste graad** en naar specifieke items die reeds in de leerplannen van de eerste graad aan bod kwamen.

Tenslotte geven we een aantal zinvolle of inspirerende **wenken** (✓). Het aantal wenken is doorgaans beperkt; het betreft voornamelijk een noodzakelijke toelichting bij leerplandoelen of specifieke begrippen, suggesties voor een mogelijke didactische aanpak of een afbakening van de leerstof.

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

In de **concordantie** geven we aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan bepaalde eindtermen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar beroepskwalificaties.

Samenvattend [\[zie disclaimer\]](#)

De nieuwe leerplannen geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school en lerarenteam. Ze vormen een kwaliteitskader dat inzet op een eigen visie en een identiteitskader dat de unieke identiteit van een school in de diverse samenleving versterkt en ondersteunt. Zo garanderen we binnen het kader dat door de Vlaamse regering werd vastgelegd voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. We versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. We creëren ook ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden – via pedagogische begeleiding – ondersteuning waar nodig.

2 Situering

2.1 Samenhang met de eerste graad

Het leerplan Economie heeft een inhoudelijke verwantschap met het leerplan Mens & samenleving van de eerste graad. Vanuit dit vak worden leerlingen vertrouwd met financiële en (bedrijfs)economische concepten.

2.2 Samenhang in de tweede graad

2.2.1 Samenhang binnen de studierichtingen Economische wetenschappen en Bedrijfswetenschappen

Het leerplan Economie is een leerplan van de specifieke vorming maar heeft een sterke relatie met andere leerplannen van de tweede graad:

- Leerplan Maatschappelijke, Economische en Artistieke Vorming;
- Gemeenschappelijk funderend leerplan;
- Gemeenschappelijk leerplan ICT;
- Leerplan Wiskunde VB en C.

2.2.2 Samenhang met de D/A-finaliteit

Het leerplan Economie heeft raakvlakken met het leerplan Bedrijfseconomie waarin ook thema's van de wetenschapsdomeinen economie en bedrijfswetenschappen aan bod komen.

2.3 Plaats in de lessentabel

Het leerplan is bestemd voor volgende richtingen:

- Bedrijfswetenschappen;
- Economische wetenschappen;
- Yeshiva.

In de modellessentabel zijn voor dit leerplan 8 graaduren voorzien. In de studierichting Bedrijfswetenschappen zijn er 12 graaduren voorzien. [zie disclaimer]

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Economie en het vormingsconcept

Het leerplan is ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialogeschool. In dit leerplan ligt de nadruk op de **economische** en **maatschappelijke vorming**. De wegwijzers duurzaamheid, rechtvaardigheid en kwetsbaarheid en belofte maken er inherent deel van uit.

Het bestuderen van economische modellen geeft inzicht in de werking van de economie als systeem en de rol die de overheid hierbij speelt. Vanuit de wegwijzers **duurzaamheid** en **kwetsbaarheid en belofte** helpen we leerlingen om een kritische houding aan te nemen als consument, toekomstig werknemer of

ondernemer. Zo denken leerlingen na over de ruimere betekenis van welvaart waarbij ook het individueel welzijn centraal staat en reflecteren ze over de manier waarop ondernemingen zich organiseren en ontwikkelen met aandacht voor mens en planeet.

Maatschappelijke vorming zet leerlingen aan om een meer gastvrije en rechtvaardige wereld te creëren. Hoe kan de overheid ervoor zorgen dat de welvaart beter verdeeld wordt tussen haar burgers? Vanuit de wegwijzer **rechtvaardigheid** leren we de leerlingen oog hebben voor het verschil in kansen die mensen in de wereld hebben.

Uit die vormingscomponenten en wegwijzers zijn de krachtlijnen van het leerplan ontstaan.

3.2 Krachtlijnen

De consument en producent in relatie tot de economische wereld

De economische wetenschap bestudeert het keuzegedrag van de consument die met beperkte middelen een maximale behoeftebevrediging wil bereiken. Ook ondernemers dienen bewuste keuzes te maken: hoe kunnen zij hun winst optimaliseren gegeven de mensen en middelen die ze ter beschikking hebben en de internationale context waarin ze willen groeien? De theoretische verklaring van het consumenten- en producentengedrag vormt de basis voor het afleiden van de vraag- en aanbodcurve en hun verloop in het marktschema.

Leerlingen verklaren eveneens het belang van ondernemingen: hoe dragen ze bij tot de welvaart van een samenleving en hoe kan dit gemeten worden?

Marktwerking en de rol van de overheid en (internationale) organisaties

Onderzoek naar het tot stand komen van prijzen en welke factoren dit proces beïnvloeden verschaft inzicht in de marktwerking en de economie als systeem. Hierbij wordt uitgegaan van de voorwaarden van een perfect competitieve markt, de studie van andere marktvormen komt aan bod in de derde graad.

Leerlingen analyseren ook het prijsmechanisme op de arbeidsmarkt en de invloed van collectieve onderhandelingen op de loonvorming. Een analyse van arbeidsmarktindicatoren verschaft inzicht in maatregelen die de overheid neemt met het oog op het wegwerken van onevenwichten en het stimuleren van werkgelegenheid.

Internationale handel en economische relaties

Internationale handel is belangrijk en dat belang is de laatste jaren alleen maar toegenomen. Leerlingen analyseren de voordelen van vrijhandel, maar staan ook stil bij argumenten die landen opwerpen die een protectionistische koers willen varen en bij de gevolgen van het toenemende handelsverkeer.

De intensifiëring van internationale handel kan niet losgekoppeld worden van regionale en mondiale samenwerkingsverbanden. Zo brengen leerlingen de ontwikkeling van het verenigd Europa van vandaag in verband met de verschillende vormen van economische integratie. Ze analyseren eveneens multilaterale inspanningen zoals de Wereldhandelsorganisatie ter bevordering van internationale handel en opheffing van handelsbelemmeringen.

De werking van ondernemingen en organisaties

In functie van de administratieve organisatie is de keuze voor een ondernemingsvorm bepalend voor de financiële aansprakelijkheid van de ondernemer en de boekhoudkundige verplichtingen waaraan hij moet voldoen. De integratie van juridische concepten stelt leerlingen in staat om ondernemingsbeslissingen te kunnen plaatsen.

De leerlingen verwerven inzicht in de wijze waarop ondernemingen feiten van financiële aard boekhoudkundig verwerken en het belang van financiële administratie in functie van rapportering aan interne en externe belanghebbers.

Continuïteit en competitiviteit staan centraal in de beleidsvoering van ondernemingen. Leerlingen leren hoe ondernemingen kunnen groeien en via een gerichte marketingaanpak inspelen op de behoeften van de consument.

3.3 Opbouw

De economie als systeem

- De economische kringloop
- De relatie tussen productie, toegevoegde waarde en economische aggregaten

De consument en producent in relatie tot de economische wereld

- Het keuzeprobleem van de consument en producent vanuit een economisch perspectief
- Het optimaal keuzegedrag van de consument en de producent

Marktwerking en de rol van de overheid en organisaties

- De werking van het prijsmechanisme
- Volkomen concurrentie: voorwaarden, prijsvorming, vraag- en aanbodschokken in relatie tot prijselasticiteit
- Arbeidsmarkt: loonvorming en de invloed van sociaal overleg, arbeidsmarktindicatoren in relatie tot arbeidsmarktbeleid
- De gevolgen van actuele ontwikkelingen voor de sociale zekerheid
- De intermediaire rol van banken en beurzen in relatie tot de kapitaalmarkt

Internationale handel en economische relaties

- Motieven voor internationale (vrij)handel, handelsakkoorden en – belemmeringen
- Gevolgen van internationale handel, globalisering en arbeidsverdeling
- Internationale economische relaties

De werking van ondernemingen en organisaties

- Keuze van een ondernemingsvorm en gevolgen
- De administratieve organisatie: boekhoudkundige registratie van activiteiten
- Aspecten van marketing
- Groeistrategieën
- Berekenen en interpreteren van financiële ratio's

3.4 Leerlijnen

Om tot horizontale en verticale samenhang te komen is samenwerking met collega's van dezelfde graad en over de graden heen noodzakelijk.

3.4.1 Samenhang met de eerste graad

In de basisvorming van de eerste graad worden alle leerlingen financieel en economisch gevormd.

In het vak Mens & samenleving komen thema's aan bod die aansluiting vinden met het vak Economie:

- activiteiten in een onderneming
- soorten ondernemingen:
 - productie, diensten
 - profit, non-profit
- impact van beslissingen van ondernemingen en organisaties op de omgeving en de gevolgen van keuzes omtrent winst, concurrentiepositie en maatschappelijk verantwoord ondernemen
- de invloed van verkooppraktijken, reclame, peers, (social) media, milieu en sociale achtergrond op behoeften en keuzegedrag
- verkoopkanalen
- de invloed van de overheid op de samenleving: inkomsten en uitgaven, herverdelingsmechanisme
- duurzaamheidskwesties op het vlak van consumptie

3.4.2 Samenhang in de tweede graad

Binnen de finaliteit

Leerplan Maatschappelijke, Economische en Artistieke Vorming:

- De basisvorming rond de financieel economische competenties is gericht op zelfredzaamheid en basisinzichten om actuele economische berichtgeving in de media te begrijpen, de specifieke vorming biedt een kader om de werking van de economie te analyseren vanuit een breed en maatschappelijk perspectief. Ook basisdoelen i.v.m. de werking en ontwikkeling van ondernemingen worden verdiept en verbreed in dit leerplan.
- Doelen m.b.t. sociale rechtvaardigheid zijn nauw verweven met leerplandoelen rond de werking van de arbeidsmarkt en sociale zekerheid in België.

Gemeenschappelijk funderend leerplan:

- In functie van het verzamelen, structureren en verwerken van informatie gebruiken leerlingen media op een juridische en ethisch correcte manier en worden bronnen beoordeeld op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid.
- Het nemen van initiatieven doet leerlingen zin krijgen in ondernemen en bereidt hen voor op hun toekomstige positie van werknemer of werkgever.

Gemeenschappelijk leerplan ICT:

- ICT-kennis en vaardigheden worden ingezet om doelstellingen in dit leerplan te realiseren: zo vereist het maken van goed leesbare digitale grafieken de nodige vaardigheden om met een digitaal rekenblad aan de slag te gaan.

Leerplan Wiskunde VB en C:

- Kennis en vaardigheden m.b.t. algebra- en functioneel zijn onderliggend aan de rekenkundige en grafische analyses m.b.t. consumenten- en producentengedrag, het uitwerken van marktschema's met inbegrip van verschuivingen van vraag en/of aanbodcurves, break-even analyse ...

Met de D/A-finaliteit

	Doorstroom	Dubbele finaliteit
Leerplan	Economie	Bedrijfseconomie
Onderdelen		
Algemene economie	Economische kringloop en aggregaten	
	Economisch principe	Economisch principe
	Keuzegedrag: <ul style="list-style-type: none"> - Producent - Consument 	Keuzegedrag: <ul style="list-style-type: none"> - Producent
	Marktwerking: <ul style="list-style-type: none"> - Productmarkt - Arbeidsmarkt - Kapitaalmarkt - Vraag en aanbodschokken 	Marktwerking: <ul style="list-style-type: none"> - Productmarkt
	Internationale handel en economische relaties	Internationale handel
Bedrijfswetenschappen	Ondernemingsvormen	Ondernemingsvormen
	Boekhouden	Boekhouden
	Aspecten van marketing	Aspecten van marketing
Doelen die leiden naar beroepskwalificaties		Documentenstroom
		Opstellen van commerciële documenten
		Communiceren met klanten
		Personeelsbeheer
		Transport: <ul style="list-style-type: none"> - De logistieke flow - Transportmodi - CMR-vrachtbrief

3.4.3 Samenhang met de derde graad

Bij het beëindigen van de tweede graad Economische wetenschappen kunnen de leerlingen kiezen tussen Economie-Wiskunde en Economie-Moderne talen (domeinoverschrijdend) of Bedrijfswetenschappen

(domeingebonden). Leerlingen van de studierichting Bedrijfswetenschappen stromen door naar Bedrijfswetenschappen in de derde graad.

Het specifieke gedeelte voor elke studierichting omvat aspecten van algemene economie en bedrijfswetenschappen.

Wat betreft **algemene economie** leidt een diepgaande analyse tot inzicht in de beperkingen van de markteconomie en de noodzaak van overheidsingrijpen. Een verdieping in de relatie tussen de economische actoren en samenstelling van aggregaten aan de hand van het economisch kringloopschema biedt een grondiger inzicht in macro economische concepten. Welvaartscreatie en de gevolgen van de ongelijke verdeling van welvaart nodigt leerlingen uit om kritisch te reflecteren over economische groei als maatstaf voor welvaart rekening houdend met de toekomst van onze planeet.

In het onderdeel **bedrijfswetenschappen** worden de boekhoudkundige registratie van activiteiten, financiële analyse en aspecten van marketing uitgediept en aangevuld met nieuwe thema's waaronder financiering, sociaal en fiscaal recht. In de studierichting Bedrijfswetenschappen komen meer bedrijfskundige thema's aan bod dan in de domeinoverschrijdende studierichtingen, wat zich vertaalt in de analyse van functionele managementdomeinen zoals supply chain management en personeelsmanagement.

3.5 Aandachtspunten

Het is belangrijk om het leerplan in zijn geheel te beschouwen waar verschillende leerplandoelen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en over de rubrieken heen moeten worden bekeken en aangepakt. In dit leerplan zijn de onderdelen en leerplandoelen niet chronologisch geordend, als leraar hou je bij het aanbrenge van leerinhouden wel rekening met de noodzakelijke voorkennis.

Omwille van het leerlingenprofiel kan je in de studierichting Bedrijfswetenschappen de leerplandoelen binnen een ruimer tijdsbestek aan bod laten komen. In functie hiervan kan je de realisatie van de verdiepingsdoelen nastreven, meer ruimte creëren voor ICT-integratie, vakoverschrijdend werken ...

Bij het realiseren van dit leerplan is het aangewezen om bij economische thema's te werken met actuele informatie en cijfers. Voor bedrijfskundige thema's kan je vertrekken vanuit concrete voorbeelden die betekenisvol zijn voor leerlingen. Reële bedrijfssituaties vormen een context waarbij leerlingen zich betrokken voelen, wat het leerproces ten goede komt. Dit neemt niet weg dat ook gesimuleerde situaties zinvol kunnen zijn wat het toepassen van de kennis en inzichten van de leerlingen toelaat. Zo zijn gepubliceerde jaarrekeningen vaak te complex en moeilijk inzetbaar voor de berekening van eenvoudige financiële kengetallen.

In het vak economie spelen **digitale competenties** spelen een belangrijke rol, hierbij is het essentieel dat de leerlingen een kwalitatief leerproces doormaken en technologie zinvol en in functie van het leerproces wordt ingezet. Als leraar hou je rekening met volgende aspecten:

- **Van analoog naar digitaal:** bij de rekenkundige en grafische analyse van het optimaal keuzegedrag van de consument en producent voeren de leerlingen eerst manueel berekeningen uit en stellen deze grafisch voor. Hetzelfde geldt voor het opstellen van marktschema's. In een volgende fase gebruiken de leerlingen een **digitaal rekenblad** om oefeningen op een efficiënte manier te maken. Dit vooronderstelt dat leerlingen doelgericht standaardfunctionaliteiten gebruiken zoals omschreven in het Gemeenschappelijk leerplan ICT. De rekenkundige en grafische analyse (LPD 4, LPD 5, LPD 6, LPD 7 en LPD 11) kunnen leerlingen **zowel analoog** als met behulp van een **digitaal rekenblad** uitvoeren.
- Bij het verzamelen, structureren en verwerken van informatie hanteren de leerlingen een **gerichte zoekstrategie** en reflecteren ze kritisch over de gevonden informatie en bronnen. Zo kunnen de

leerlingen doelmatig **online databanken** raadplegen en cijfergegevens verwerken en presenteren, wat ook kansen biedt om standaardfunctionaliteiten van **rekenblad- en presentatiesoftware** toe te passen.

Dit leerplan creëert kansen om kennis en vaardigheden vanuit verschillende leerplandoelen aan te wenden in een **ondernemend project** waarbij leerlingen initiatief en ondernemerschap tonen. Hierbij is er voldoende aandacht voor de verschillende stappen om van een idee tot een goed product te komen. Bij een ondernemend project staat teamgericht handelen centraal: leerlingen leren samenwerken om gedeelde doelstellingen te behalen en communiceren op een aangename manier met elkaar. Hierbij respecteren ze steeds afspraken (onderlinge afspraken, schoolreglement, afspraken met externe partijen) en hebben ze aandacht voor de schoolcultuur die zich vertaalt in hun houding en voorkomen.

4 Leerplandoelen

4.1 De economie als systeem

LPD 1 De leerlingen leggen relaties tussen de economische actoren aan de hand van een eenvoudig economisch kringloopschema.

- ✓ Om de onderlinge relaties tussen de verschillende actoren in de economie beter te begrijpen is het gebruik van een economisch kringloopschema zeer nuttig. Hierbij is het aangewezen om de kringloop stelselmatig op te bouwen in functie van de realisatie van andere leerplandoelen in dit leerplan. Zo kan je vertrekken van een sterk vereenvoudigde kringloop met enkel de gezinnen en bedrijven als actoren.
- ✓ Je kan met behulp van het kringloopschema de verschillende markten in kaart brengen: de gezinnen bieden via de arbeidsmarkt (LPD 12) hun productieve diensten aan en de bedrijven hun producten via de markt voor consumptiegoederen- en diensten (LPD 8). Ondernemingen financieren hun investeringen dankzij het kapitaal (LPD 15) dat door de gezinnen ter beschikking wordt gesteld, eveneens via de markt voor productieve goederen en diensten.
- ✓ Ook de overheid en het buitenland kunnen geïntegreerd worden in de kringloop. De overheid herverdeelt inkomens en biedt collectieve goederen en diensten aan die gefinancierd worden met belastingen en sociale bijdragen (LPD 14). Door internationale handel (LPD 16) komen extra (geld)stromen op gang ten gevolge van betalingen van importgoederen aan het buitenland en exportgoederen door het buitenland.

LPD 2 De leerlingen leggen relaties tussen productie, toegevoegde waarde en de vorming van economische aggregaten.

- ★ bruto binnenlands product tegen lopende prijzen, bruto binnenlands product naar volume, bruto nationaal product.

productie in België: productiesectoren en toegevoegde waarde, evolutie per sector, [regionale clustering](#)

- ✓ Je kan vertrekken vanuit de betekenis van het begrip toegevoegde waarde: het bruto binnenlands product is immers de totale toegevoegde waarde die in België

gerealiseerd wordt en een belangrijke maatstaf voor welvaart is. Ondernemingen dragen in die zin bij tot de welvaart van een land.

- ✓ Wat betreft de betekenis van bruto kan je de link leggen naar het onderscheid tussen consumptie en investeringsgoederen (cf. LPD 1): het **bruto** product is de som van de waarde van consumptie- én investeringsgoederen
- ✓ Wat betreft de verklaring van het BBP naar volume is het voldoende te wijzen op het belang van het uitschakelen van het prijseffect: een grondige studie van inflatie en prijsindexcijfers komen aan bod in de 3de graad.
- ✓ De focus in de 2de graad ligt op de productiebenadering van het BBP: de bestedings- en inkomensoptiek komen aan bod in de 3de graad.
- ✓ Je kan de leerlingen cijfers laten opzoeken op de website van de Nationale Bank van België die in opdracht van het Instituut voor de Nationale Rekeningen verantwoordelijk is voor het opmaken van de nationale rekeningen. Op die manier verwerven ze inzicht in de samenstelling van macro- economische aggregaten zoals het BBP en het aandeel van de verschillende sectoren in de totale economische activiteit.
- ✓ Regionale clustering: dit begrip kan je illustreren aan de hand van concrete voorbeelden zoals de speerpuntclusters in Vlaanderen, de cluster chemie in de Antwerpse haven, biotechnologie rond Gent, nanotechnologie en materialen rond Leuven.

4.2 De consument en producent in relatie tot de economische wereld

LPD 3 De leerlingen verklaren het keuzeprobleem van de consument en producent vanuit een inzicht in:

- **behoeften en nut;**
- **schaarste;**
- **productiefactoren;**
- **welvaart en welzijn.**

Samenhang eerste graad: In de eerste graad leren de leerlingen dat hun behoeften en keuzegedrag worden beïnvloed door anderen. In de tweede graad ontdekken de leerlingen dat de middelen om hun behoeften te bevredigen schaars zijn. Hierbij moet opgemerkt dat de behoeftebevrediging of het nut dat ervaren worden bij het consumeren voor iedereen anders is.

- ✓ In de economische wetenschap gaat het om economische of schaarse goederen, wat niet op de hoeveelheid goederen en diensten slaat, maar op het feit dat het inkomen om ze te verwerven beperkt is.
- ✓ Economische goederen kunnen onderverdeeld worden volgens verschillende criteria: al naargelang uitsluitbaarheid van gebruik (individuele goederen versus collectieve goederen); of ze de behoeften van gezinnen bevredigen (consumptiegoederen) of ingezet worden om andere goederen te produceren (investeringsgoederen).

- ✓ Ondernemingen zorgen voor de productie van goederen en diensten, en ook zij moeten keuzes maken. Hoeveel mensen en middelen zet ze in? En kan ze haar winst verhogen als er op grotere schaal geproduceerd wordt?
- ✓ Het is belangrijk vanuit een ruimer perspectief te reflecteren over de betekenis van het begrip welvaart. Welvaart is de mate waarin mensen met de beschikbare en dus schaarse middelen hun behoeften kunnen bevredigen. Individueel welzijn (welbevinden) kan ook in verband gebracht worden met de bevrediging van behoeften zoals geluk, gezondheid en liefde waarbij er geen beslag gelegd wordt op het inkomen. In die zin kan het begrip welvaart beter wat ruimer gezien worden als “maatschappelijke” welvaart in functie van het individueel welzijn.

LPD 4 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig het optimaal keuzegedrag van de consument aan de hand van:

- **indifferentiecurve op basis van gegeven preferenties;**
- **budgetlijn;**
- **optimale goederencombinatie.**

Samenhang tweede graad: II-WisVB-d LPD 24, 26, 29; II-WisS-d LPD 32, 34, 37; II-GLI-ddaa LPD 9

Samenhang eerste graad: In de eerste graad leren de leerlingen dat een persoonlijk referentiekader bepalend is voor hun keuzegedrag en dat van andere consumenten. In de tweede graad is het belangrijk leerlingen erop te wijzen dat voorkeuren volkomen subjectief zijn wat niet door de economische wetenschap kan verklaard worden. Bovendien is het nut dat de consument ervaart bij een bepaalde goederencombinatie moeilijk meetbaar, hij kan enkel zeggen of hij een goederenbundel meer of minder waardeert.

- ✓ Bij het onderzoeken van het keuzegedrag is het aan te raden om de analyse te beperken tot twee goederenbundels.
- ✓ De leerlingen berekenen op basis van gegeven prijzen en het besteedbare inkomen welke combinaties van goederen kunnen aangeschaft worden. Deze berekeningen kunnen ze op basis van een budgetvergelijking uitvoeren om vervolgens de budgetlijn grafisch voor te stellen.
- ✓ De leerlingen interpreteren de budgetlijn in functie van bereikbare versus niet-bereikbare goederencombinaties. De invloed van prijs- en inkomensveranderingen kan eveneens rekenkundig en grafisch aangetoond worden.
- ✓ De leerlingen kunnen de optimale goederencombinatie grafisch afleiden op basis van de budgetlijn en indifferentiecurve.

LPD 5 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig de individuele vraagcurve, de collectieve vraagcurve en verschuivingen van de individuele vraagcurve in relatie tot het optimaal keuzegedrag van de consument.

Samenhang tweede graad: II-WisVB-d LPD 24, 26, 29; II-WisS-d LPD 32, 34, 37; II-GLI-ddaa LPD 9

- ✓ Bij het afleiden van de individuele vraagcurve geldt de ceteris paribus voorwaarde: bij het onderzoeken van de relatie tussen hoeveelheid en prijs van één goed worden alle andere factoren als constant beschouwd (preferenties, inkomen en prijzen van

andere goederen). Hierbij is het belangrijk dat de leerlingen op basis van gewijzigde budgetlijnen (ten gevolge van de prijsverandering van één goed) en gegeven preferentieschema's opeenvolgende optimale goederencombinaties en vervolgens de vraagcurve kunnen afleiden.

- ✓ Wat betreft de afleiding van de collectieve vraagcurve of marktvraag kan er best vertrokken worden van een markt met twee vragers: voor elke gegeven prijs bepaalt men de marktvraag als de eenvoudige sommatie van de individuele vraag van de twee consumenten.
- ✓ Je kan de leerlingen erop wijzen dat de analyse van het consumentengedrag de basis vormt voor de wet van vraag en aanbod waarbij er wordt uitgegaan van een negatief verband tussen de vraag naar een product en de prijs hiervan.

LPD 6 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig het optimaal keuzegedrag van de producent in de korte en de lange periode aan de hand van:

- **productie, kosten, opbrengsten, resultaat en hun verloop;**
- **winstmaximalisatie en optimale productiegrootte;**
- **break-even point.**

Samenhang tweede graad: II-WisVB-d LPD 24, 26, 29; II-WisS-d LPD 32, 34, 37; II-GLI-ddaa LPD 9

Samenhang met eerste graad: In de eerste graad maken de leerlingen kennis met activiteiten en functies in de profit- en non-profitsector en leren welke factoren een invloed hebben op ondernemingsbeslissingen. Hierbij komen factoren zoals winstdoelstelling en concurrentiepositie ter sprake. In de tweede graad leren de leerlingen hoe ondernemingen hun keuzegedrag optimaliseren: bij welke productiegrootte is hun winst maximaal?

- ✓ Bij de analyse van het producentengedrag is winstmaximalisatie het uitgangspunt. Je kan de leerlingen erop wijzen dat in de realiteit ook andere doelstellingen een rol spelen voor ondernemingen zoals het vergroten van hun marktaandeel, versterken van hun concurrentiepositie enz.
- ✓ Om het resultaat te berekenen moeten de leerlingen zicht hebben op de opbrengsten en kosten. Het is aangewezen dat de leerlingen in een eerste fase aan de slag gaan met eenvoudige (lineaire) vergelijkingen om opbrengsten, kosten en de break-evenafzet te berekenen en grafisch voor te stellen.
- ✓ De leerlingen komen tot de vaststelling dat de optimale productiegrootte gevonden wordt daar waar het verschil tussen totale opbrengsten en totale kosten het grootst is, vervolgens uit de vergelijking van de marginale kosten en marginale opbrengsten.
- ✓ In functie van de rekenkundige en grafische analyse van de kosten worden de productiekosten ingedeeld in vaste en variabele kosten (al dan niet afhankelijk van productiegrootte per tijdsperiode), totale en gemiddelde kosten (voor het geheel van de productiegrootte of per eenheid) en marginale kosten (naargelang de productiegrootte verandert). Het is belangrijk het kostenverloop van de totale variabele kosten in verband te brengen met het verloop van de productiefunctie. De leerlingen berekenen de variabele kosten op basis van gegeven productieniveaus conform de wet van de niet- evenredige meerproductie.

- ✓ Wat betreft opbrengsten ga je ervan uit dat de producent geen invloed uitoefent op de prijs en actief is in een volkomen concurrentiële markt. De opbrengsten worden ingedeeld in totale, gemiddelde en marginale opbrengsten.

LPD 7 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig de individuele aanbodcurve en verschuivingen, de collectieve aanbodcurve en het lange termijn evenwicht in relatie tot het optimaal keuzegedrag van de producent.

Samenhang tweede graad: II-WisVB-d LPD 24, 26, 29; II-WisS-d LPD 32, 34, 37; II-GLI-d daa LPD 9

- ✓ Het optimaal gedrag van de producent op korte termijn laat toe de korte termijn aanbodfunctie grafisch af te leiden: producenten zullen hun optimale productiegrootte of hun aanbod aanpassen in functie van prijsveranderingen. De individuele aanbodcurve valt samen met het stijgende deel van de marginale kostencurve, producenten zullen hun productie stopzetten als ze hun variabele kosten niet meer kunnen dekken met de opbrengsten.
- ✓ Bij het grafisch afleiden van de collectieve aanbodcurve is het aangewezen om de aanbodcurven van slechts twee producenten horizontaal te sommeren.
- ✓ In het kader van het lange termijn evenwicht kan je volgend onderscheid maken: individuele producenten zullen optimale aanpassingen doen om hun kosten te verminderen, op het niveau van de markt zullen steeds nieuwe bedrijven worden aangetrokken met een verschuiving van het marktaanbod en prijsdaling tot gevolg.
- ✓ Je kan de leerlingen erop wijzen dat de analyse van het producentengedrag de basis vormt voor de wet van vraag en aanbod waarbij er wordt uitgegaan van een positief verband tussen het aanbod van een product en de prijs hiervan.

4.3 Marktwerving en de rol van de overheid en organisaties

LPD 8 De leerlingen analyseren de werking van het marktmechanisme op de productmarkt op basis van factoren die vraag en aanbod beïnvloeden waaronder overheidsbeslissingen en concurrentie.

Samenhang tweede graad: II-MEAV-d LPD E6

- ✓ Bij de realisatie dit leerplandoel kan je prijsvormingen en verschuivingen van vraag en aanbod eerder intuïtief vanuit een grafische voorstelling aanleren.
- ✓ In de eerste graad komt de invloed van de overheid op de samenleving aan bod, in functie van het marktmechanisme speelt ze eveneens een rol. Aan de hand van eenvoudige voorbeelden zoals minimumprijzen of maximumprijzen kan je aantonen hoe de overheid prijsvorming beïnvloedt.
- ✓ De verklaring waarom prijzen voortdurend veranderen of fluctueren kan ook gevonden worden in een wijziging van inkomen, voorkeuren, aantal aanbieders of technologische ontwikkelingen: een verandering van de vraag- of aanbodzijde zal leiden tot een nieuw markt-evenwicht. Hierbij kan je het onderscheid duiden tussen een beweging op de vraag- en aanbodcurve en de verschuiving van de curven zelf.

LPD 9 De leerlingen lichten de voorwaarden voor een perfect competitieve markt toe.

- ✓ Het is raadzaam te vertrekken vanuit een aantal criteria die bepalen hoe er geconcurrereerd wordt op de markt: aantal marktpartijen, doorzichtigheid van de markt, toetredingsmogelijkheden en mate van productdifferentiatie. Binnen dit kader kan je ook onvolkomen concurrentiële markt vormen (monopolie, oligopolie en monopolistische concurrentie) ter sprake brengen. Een grondige studie van prijsvorming bij onvolkomen concurrentie komt aan bod in de derde graad.

LPD 10 De leerlingen berekenen en interpreteren prijs- en inkomenselasticiteiten.

- ✓ Het nut van prijs- en inkomenselasticiteiten kan eenvoudig verklaard worden: zo willen producenten of de overheid graag het effect kennen van een prijs- of accijnsverhoging op het verbruik van goederen.
- ✓ Het interpreteren van prijs- en inkomenselasticiteiten kan je in verband brengen met verschillende soorten goederen zoals substituten, complementaire, noodzakelijke, luxe- en inferieure goederen.

LPD 11 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig het effect van vraag- en aanbodschokken op het marktevenwicht bij volkomen concurrentie in relatie tot de prijselasticiteit van vraag en aanbod.

Samenhang tweede graad: II-WisVB-d LPD 24, 26, 29; II-WisS-d LPD 32, 34, 37; II-GLI-ddaa LPD 9

- ✓ Je kan vertrekken vanuit het consumenten- en producentengedrag dat een verklaring geeft voor het verloop van de collectieve vraag of marktvraag (LPD 5) en het collectieve aanbod of marktaanbod (LPD 7). De wet van vraag en aanbod zorgt voor het marktevenwicht.
- ✓ Wijzigingen in de consumentenvoorkeur, inkomensveranderingen, concurrentie, technologische evoluties, prijzen van inputs, toekomstverwachtingen omtrent prijzen, enz. zijn factoren die vraag- en of aanbodschokken veroorzaken, met prijsfluctuaties tot gevolg.
- ✓ Het effect van een vraagschok (of verschuiving van de vraag) kan in verband gebracht worden met de prijselasticiteit van het aanbod, hetzelfde geldt voor het effect van een aanbodschok in relatie tot de prijselasticiteit van de vraag. Het is raadzaam om hierbij ook de invloed op de omzet te berekenen, wat de financiële gevolgen voor producenten in kaart brengt.

LPD 12 De leerlingen analyseren het marktmechanisme op de arbeidsmarkt met aandacht voor:

- **de invloed van collectieve arbeidsovereenkomsten en minimumlonen;**
- **onevenwichten op de arbeidsmarkt: werkloosheid, knelpuntberoepen.**

Samenhang algemene vorming: II-MEAV-d LPD E7

- ✓ Je benadrukt best het feit dat de arbeidsmarkt een verzameling is van deelmarkten: arbeid is niet homogeen, wat de loonverschillen tussen de deelmarkten en de krapte op bepaalde deelmarkten verklaart.

- ✓ De leerlingen verklaren de invloed van factoren zoals de marktvaart naar goederen, nieuwe technologieën en andere actuele ontwikkelingen (vergrijzing, migratie ...) op het marktevenwicht.
- ✓ In functie van de collectieve (loon)onderhandelingen is het belangrijk de rol van vakbonden en werkgeversorganisaties in relatie tot de arbeidsmarkt te duiden. Collectieve arbeidsovereenkomsten hebben immers niet alleen betrekking op loonschalen maar regelen ook andere arbeidsvoorwaarden zoals vakantie, ziekte, ontslag enz.
- ✓ Het principe van de Belgische loonindexering, de loonnorm en hun invloed op de loonvorming komen aan bod in de 3de graad.

LPD 13 De leerlingen analyseren werkgelegenheidsmaatregelen op basis van:

- **evolutie en (demografische) kenmerken van de beroepsbevolking;**
- **werkloosheidsgraad, werkzaamheidsgraad, activiteitsgraad;**
- **soorten werkloosheid waaronder jeugdwerkloosheid.**

Samenhang tweede graad: II-MEAV-d LPD E7

- ✓ Statistisch materiaal m.b.t. arbeidsmarktindicatoren vinden leerlingen op de website van de federale overheid; in functie van een internationale vergelijking van arbeidsmarktgegevens kunnen bv. data van Eurostat worden geraadpleegd.
- ✓ Wat betreft de kenmerken van de beroepsbevolking kan je de ongekwalificeerde uitstroom onder de aandacht brengen.
- ✓ Werkzaamheidsgraad en werkgelegenheidsgraad zijn afhankelijk van de bron al dan niet synoniemen. De Nationale Bank van België gebruikt beide begrippen als synoniem.
- ✓ Op de website van de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding is een ruim aanbod van statistieken en informatie i.v.m. tewerkstelling en knelpuntberoepen te vinden.

LPD 14 De leerlingen beschrijven gevolgen van actuele ontwikkelingen voor de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid.

- ★ **doel, financiering en werking van de sociale zekerheid**

Samenhang tweede graad: II-MEAV-d LPD E7

Samenhang eerste graad: De leerlingen ontwikkelen in de eerste graad inzicht in de inkomsten en uitgaven van de overheid in functie van het herverdelingsmechanisme, in de tweede graad wordt dieper ingegaan op de werking van de sociale zekerheid als achterliggend systeem, waarbij de aandacht wordt gevestigd op de herverdelende werking en het solidariteits- en verzekeringsprincipe.

- ✓ Je kan de leerlingen wijzen op de verwevenheid tussen de begrippen welvaartstaat, sociale zekerheid en arbeidsmarkt. Het vangnet van onze sociale zekerheid heeft een invloed op vraag en aanbod van arbeid en de loonvorming. Hierbij kan je fenomenen als de werkloosheids- en armoedeval ter sprake brengen.

- ✓ Actuele gebeurtenissen en tendensen zoals de vluchtelingencrisis en de vergrijzing van de bevolking hebben een invloed voor de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid.

LPD 15 De leerlingen verklaren de intermediaire rol van banken en beurzen in relatie tot de kapitaalmarkt.

★ Aandeel, dividend, obligatie

- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel heb je aandacht voor de bemiddelende rol die banken opnemen tussen spaarders (beleggers) en kredietopnemers. Zo doen ondernemingen in het kader van de financiering hun bedrijfsactiviteit een beroep op de banken als kredietverstrekker. Maar ondernemingen trekken ook naar de beurs om geld op te halen via een aandelenuitgifte of een uitgifte van een obligatielening.
- ✓ De leerlingen verwerven niet alleen inzicht in de betekenis van aandelen en obligaties maar ook in de kapitaalmarkt waarop deze vermogenstitels verhandeld worden. Dit kan niet los gezien worden van de rol die banken en beurzen hierbij opnemen: financiële instellingen fungeren als tussenpersoon bij de verhandeling van aandelen, obligaties en andere effecten; beurzen staan in voor de elektronische verhandeling ervan.
- ✓ Het is niet de bedoeling om de prijsvorming op de kapitaalmarkt en beïnvloedende factoren te bestuderen. Aspecten zoals waardering, risico en opbrengst van obligaties en aandelen komen aan bod in de 3de graad.

4.4 Internationale handel en economische relaties

LPD 16 De leerlingen onderzoeken internationale handel in relatie tot handelsakkoorden en handelsbelemmeringen met aandacht voor motieven voor internationale (vrij)handel.

★ invoer, uitvoer, open economie, intra en extracommunautaire handel

- ✓ Je kan vertrekken van het Belgische handelsverkeer: de Belgische economie is een zeer open economie wat je met behulp van kengetallen kan staven. Ieder jaar publiceert het Agentschap voor Buitenlandse Handel een overzichtsstudie die verslag uitbrengt over het verloop van de buitenlandse handel van België: aan de hand van cijfergegevens ontdekken de leerlingen wie onze belangrijkste handelspartners zijn en welke producten we hoofdzakelijk in- en uitvoeren. Hierbij kan je wijzen op het effect van de interne markt: de lidstaten van de Europese Unie vormen de belangrijkste afzetmarkt voor onze exportproducten.
- ✓ Internationale handel biedt heel wat voordelen: hierbij kan je specialisatie, verruiming van afzetmarkten, keuzemogelijkheden voor consument, lagere prijzen als argumenten aanbrengen.
- ✓ In functie van overheidsmaatregelen om internationale handel te belemmeren is het raadzaam om ook hier enkele motieven te belichten. Vervolgens kan je de leerlingen aan de hand van actuele voorbeelden m.b.t. een boycot, embargo of handelsoorlog de effectiviteit van protectionistische maatregelen in vraag laten stellen.

- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel kan je ook de handelsbalans ter sprake brengen, een grondige studie van de handelsbalans en betalingsbalans komt aan bod in de 3de graad.

LPD 16.1 De leerlingen analyseren het ontstaan van internationale handel.

- ✓ De theorieën van de absolute (A. Smith) en comparatieve kostenverschillen (D. Ricardo) bieden een verklaring voor internationale handel en vormen de basis voor specialisatie of internationale arbeidsverdeling als argument voor vrijhandel. Hierbij dienen een aantal uitgangspunten kritisch benaderd te worden. Zo wordt er bij deze theorie geen rekening gehouden met transportkosten die een aanzienlijke invloed hebben op de kostprijs van een product of het feit dat de productiefactoren arbeid en kapitaal niet mobiel zijn over de grenzen heen. Dit strookt echter niet met de realiteit waarin ondernemingen activiteiten verplaatsen naar het buitenland net omwille van de aanwezigheid van goedkope arbeidskrachten. Bovendien hebben voorkeuren van consumenten een belangrijk effect op internationale handel, wat evenmin een uitgangspunt is bij de theorie van Ricardo.

LPD 17 De leerlingen leggen onderlinge relaties tussen de arbeidsmarkt, internationale handel en globalisering op basis van:

- **loonkostverschillen met het buitenland;**
- **outsourcing en offshoring.**
- ✓ Internationale handel leidt tot meer verwevenheid tussen nationale economieën of globalisering. Globalisering biedt kansen voor meer werkgelegenheid in exportbedrijven, maar leidt ook tot banenverlies te wijten aan toenemende internationale concurrentie tussen bedrijven. Zo worden arbeidsintensieve activiteiten vaak uitbesteed aan buitenlandse bedrijven (offshoring) omwille van de loonkost. Dit heeft tot een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen geleid in sommige sectoren zoals textiel, kleding en basismetalen.
- ✓ Loonkostverschillen met het buitenland zijn voor België een uitdaging, maar moeten steeds in relatie tot arbeidsproductiviteit geïnterpreteerd worden.

LPD 18 De leerlingen beschrijven hoe internationale economische relaties tot stand komen door:

- **economische integratie: vrijhandelszone, douane-unie, gemeenschappelijke markt en economische unie;**
- **het ontstaan van organismen van internationale economische samenwerking: EU, WTO.**
- ✓ De basis voor de verschillende integratievormen is de opklimmende graad van integratie: van vrijhandelszone tot economische unie. De ontwikkeling van het verenigd Europa van vandaag kan in verband gebracht worden met de verschillende vormen van integratie.
- ✓ Het is raadzaam de leerlingen te wijzen op het supranationale karakter van de Europese Unie: ze heeft een eigen gezag en bevoegdheid boven de EU-leden. Hierbij is het zinvol de belangrijkste Europese instellingen en hun functie toe te lichten.

- ✓ De World Trade Organisation of Wereldhandelsorganisatie kan niet ontbreken in het lijstje van multilaterale inspanningen om protectionisme af te bouwen.

4.5 De werking van ondernemingen en organisaties

LPD 19 De leerlingen onderscheiden de eenmanszaak, Besloten Vennootschap en Naamloze Vennootschap als ondernemingsvormen op basis van:

- **natuurlijke personen <> rechtspersonen;**
 - **hoofdelijkheid <> deelbaarheid;**
 - **beperkte aansprakelijkheid <> onbeperkte aansprakelijkheid.**
- ✓ De keuze voor een ondernemingsvorm is belangrijk in functie van het beperken van het financiële risico: kiest een ondernemer voor een eenmanszaak, dan impliceert dit een onbeperkte aansprakelijkheid. De keuze voor een nv of bv (dit zijn de meest voorkomende vennootschapsvormen) levert het voordeel van beperkte aansprakelijkheid op.
 - ✓ Het is belangrijk dat de leerlingen aan de hand van enkele criteria (aantal oprichters, rechtspersoon of natuurlijk persoon, aansprakelijkheid, kapitaalvereisten, aandelen en overdraagbaarheid, akte, bestuur, enz.) zich een beeld vormen van de verschillende ondernemingsvormen. Het maken van een gefundeerde keuze voor een ondernemingsvorm vergt een dieper financieel inzicht en komt aan bod in de 3de graad. Ook andere ondernemingsvormen zoals de coöperatieve vennootschap of vennootschap onder firma kunnen dan besproken worden.

LPD 20 De leerlingen verklaren het belang van de boekhoudkundige registratie van bedrijfsverrichtingen.

- ✓ Elke onderneming heeft een financiële administratie of boekhouding om zicht te krijgen op haar bedrijfsprocessen en omdat ze wettelijk verplicht is verrichtingen te registreren. Je kan de leerlingen erop wijzen dat enkel feiten van financiële aard geregistreerd worden, er moet met andere woorden een geldwaarde tegenover staan.
- ✓ Het voeren van een boekhouding beoogt informatieverschaffing zowel naar interne (management, bedrijfsleiding) als externe (overheid, klanten, leveranciers, kredietverschaffers) stakeholders.

LPD 21 De leerlingen lichten de voornaamste wettelijke verplichtingen toe met betrekking tot de boekhouding en de jaarrekening.

- ✓ Wat betreft de wettelijke verplichtingen m.b.t. de boekhouding kan je de vormvereisten, verantwoordingsstukken en bewaringstermijn aan bod laten komen. Met betrekking tot de jaarrekening kan je haar onderdelen, de verschillende modellen en publicatieplicht bespreken.

- ✓ Het is belangrijk leerlingen te wijzen op het wettelijk karakter van de jaarrekening en de vormvereisten afhankelijk van de grootte van de vennootschap. De studie van de balans en resultatenrekening komt aan bod bij LPD 23.
- ✓ In dit leerplan komt enkel de methode van dubbel boekhouden aan bod; het is raadzaam om aan te geven welke ondernemingen verplicht zijn deze werkwijze te hanteren en aan welke verplichtingen m.b.t. de dubbele boekhouding ze moeten voldoen.

LPD 22 De leerlingen verklaren de werking van het btw-systeem.

- ✓ Je kan leerlingen erop wijzen dat de belasting over de toegevoegde waarde een verbruiksbelasting is waarbij de finale consument (de belastingdrager genoemd) de belasting betaalt over de toegevoegde waarde die gecreëerd wordt vanaf de eerste producent tot de finale consument. Dit principe kan je aan de hand van een eenvoudige bedrijfskolom illustreren.

LPD 23 De leerlingen passen de techniek van het dubbel boekhouden toe vanuit een inzicht in de betekenis en structuur van de balans en resultatenrekening.

- ✓ Een grondig inzicht in de opbouw en structuur van de balans, met aandacht voor aanwending en oorsprong van vermogen, en de resultatenrekening is noodzakelijk om de boekhoudtechniek onder de knie te krijgen.
- ✓ De leerlingen hanteren bij elke boekhoudkundige registratie een boekhoudredenering: aan de hand van een verantwoordingsstuk wordt bepaald over welke soort verrichting het gaat; welke elementen actief, passief, kost of opbrengst zijn en deze vermeerderd of verminderd worden.
- ✓ Het is belangrijk leerlingen te wijzen op het verplichte gebruik van de minimumindeling van het algemeen rekeningstelsel en het feit dat ondernemingen deze kunnen aanpassen aan hun noden. Het is raadzaam om voldoende aandacht te besteden aan het doeltreffend opzoeken van rekeningen in het MAR wat een grondig inzicht in de indeling van klassen, groepen en rekeningen vergt.
- ✓ Dit leerplandoel is onderliggend aan de realisatie van LPD 24 en LPD 25.

LPD 24 De leerlingen registreren aankoop- en verkoopverrichtingen met inbegrip van de creditnota rekening houdend met btw, kortingen en kosten.

- ✓ De leerlingen hanteren bij elke boekhoudkundige registratie een boekhoudredenering en verwerven zodoende inzicht in de boekhoudtechniek. Hierbij kan je eventueel een didactisch boekhoudpakket inzetten.
- ✓ De leerlingen ontleden facturen en creditnota's en verklaren de verschillende onderdelen om ze vervolgens boekhoudkundig te beredeneren.
- ✓ Wat betreft de aankoopverrichtingen is het belangrijk een onderscheid te maken tussen handelsgoederen, diensten en diverse goederen en investeringsgoederen. Voor de verkopen is het raadzaam je te beperken tot verkoop van handelsgoederen.

- ✓ De moeilijkheidsgraad van de facturen en creditnota's bouw je best stelselmatig op. Zo boeken de leerlingen eerst eenvoudige aan- en verkoopfacturen, inkomende en uitgaande creditnota's: met btw, zonder kortingen en zonder kosten. Vervolgens worden aankoop- en verkoopdocumenten aangeboden waarbij kosten (vervoer, verloren verpakking ...), kortingen (handelskorting, financiële korting) mee in rekening gebracht worden.

LPD 24.1 De leerlingen stellen verkoopfacturen en creditnota's op met aandacht voor:

- **wettelijke verplichtingen;**
 - **btw;**
 - **handelskorting, financiële korting;**
 - **kosten.**
- ✓ In functie van het opstellen van deze documenten houden de leerlingen rekening met de wettelijke verplichtingen. Je kan ook wijzen op het belang van het opnemen van algemene verkoopsvoorwaarden om latere discussies met de klant te vermijden.

LPD 25 De leerlingen registreren financiële verrichtingen:

- **betaling en inning van aankoopfacturen en verkoopfacturen**
 - **lening op lange termijn, inbreng.**
- ✓ De moeilijkheidsgraad van de betalingen en inningen van facturen kan je ook hier opbouwen: zo kan je eerst facturen zonder financiële korting aan bod laten komen, in een later stadium met verrekening van de creditnota en financiële korting.
 - ✓ Wat betreft het boeken van inbreng kan je het onderscheid duiden tussen de aanpak bij kapitaallose vennootschappen (bv. BV) en kapitaalvennootschappen (bv. NV).

LPD 26 De leerlingen verklaren hoe ondernemingen hun resultaat optimaliseren en zich competitief opstellen aan de hand van de marketingmix.

Samenhang tweede graad: II-MEAV-d LPD E5

- ✓ Het doel van een onderneming is winst maken door het creëren van toegevoegde waarde. Een onderneming maakt winst om te overleven, werkgelegenheid te garanderen en te kunnen investeren.
- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel kan je vertrekken vanuit LPD 6: de leerlingen berekenen vanaf welke omzet een onderneming winstgevend wordt aan de hand van de break-evenanalyse op basis van eenvoudige (lineaire) vergelijkingen. In een volgende fase illustreren ze hoe ondernemingen via gerichte keuzes m.b.t. de marketingmix hun resultaat kunnen verbeteren en beter inspelen op de behoeften van de consument met het oog op het versterken van hun concurrentiepositie.

LPD 27 De leerlingen illustreren hoe ondernemingen groeien met aandacht voor groeistrategieën.

- ✓ In functie van het optimaal keuzegedrag is het essentieel dat ondernemingen kunnen groeien. Een hogere productie levert immers kostenvoordelen op, wat haar concurrentiepositie verbetert. Een belangrijke voorwaarde hierbij is dat ondernemingen innoveren: ze zetten meer en betere productiemiddelen in om hun productieproces en -omvang te optimaliseren.
- ✓ Aan de hand van concrete bedrijfscases tonen leerlingen aan welke strategieën ondernemingen inzetten om hun groei te verwezenlijken. Binnen dit kader kan de groeimatrix van [Ansoff](#) of [BCG](#) gehanteerd worden. Ook andere strategieën zoals overname, fusie of samenwerking kunnen hierbij ter sprake gebracht worden. Het is belangrijk de leerlingen erop te wijzen dat technologische ontwikkelingen en digitalisering onderliggend zijn aan elke groeistrategie.
- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel kan de invloed van internationale afspraken of resoluties zoals de Duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's) onder de aandacht gebracht worden waarbij niet alleen economische maar ook ecologische en sociale belangen een rol spelen in de beleidsvoering van ondernemingen en de wijze waarop ze wil groeien.

LPD 28 De leerlingen berekenen en interpreteren aan de hand van een eenvoudige balans en resultatenrekening de liquiditeit, solvabiliteit en rendabiliteit van een onderneming.

- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel vertrek je best vanuit LPD 20 en LPD 21: hier wordt het belang van financiële administratie en de wettelijke verplichtingen m.b.t. de jaarrekening in functie van informatieverschaffing naar interne en externe stakeholders belicht. Om de financiële gezondheid van een onderneming goed te kunnen inschatten wordt gebruikt gemaakt van ratio's en kengetallen. Hierbij is het raadzaam je te beperken tot de berekening en interpretatie van volgende kerncijfers: de rendabiliteit van het eigen vermogen na belastingen, netto bedrijfskapitaal en liquiditeit in ruime zin, de financiële onafhankelijkheid en algemene schuldgraad. Een grondige analyse van de jaarrekening komt verder aan bod in de 3de graad.

LPD 28.1 De leerlingen reflecteren over wat een onderneming succesvol maakt.

Samenhang tweede graad: II-GFL-ddaa LPD 13, 14; II-MEAV-d LPD-5

Samenhang eerste graad: In de eerste graad worden de leerlingen zich bewust van de invloed die ondernemingen kunnen uitoefenen door het integreren van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in hun beleidsvoering (Mens & samenleving LPD 26).

- ✓ De realisatie van dit leerplandoel laat toe inzichten vanuit de andere leerplandoelen te combineren.
- ✓ In functie van continuïteit en het vrijwaren van de concurrentiepositie is het belangrijk dat ondernemingen in de eerste plaats financieel gezond zijn, wat aan de hand van kengetallen en ratio's kan aangetoond worden. Ondernemingen hebben

naast een economische ook een sociale en ecologische verantwoordelijkheid die ze vertalen in hun visie en bedrijfsvoering.

- ✓ Bij de realisatie van dit leerplandoel laat je de leerlingen nadenken over aspecten die zij associëren met succesvol ondernemerschap. Hierbij kan je vertrekken vanuit een aantal essentiële vragen: op welke manier spelen ondernemingen in op actuele ontwikkelingen en uitdagingen zoals globalisering (LPD 17), digitalisering, [alternatieve verdienmodellen](#), [diversiteit](#), milieu en duurzaamheid? Welke inspanningen worden geleverd op het vlak van innovatie (LPD 27) en wordt er ook in menselijk kapitaal geïnvesteerd (LPD 3) zodat creatieve ideeën ontstaan? Hoe vertaalt een onderneming haar maatschappelijke verantwoordelijkheid naar klanten en andere stakeholders? Kan ze goed inspelen op de behoeften van (potentiële) klanten en de concurrentie het hoofd bieden dankzij een gerichte marketingaanpak (LPD 26)? Uiteraard mag hierbij haar economische verantwoordelijkheid niet uit het oog verloren worden. Kan ze haar afzetmarkt uitbreiden, ook in het buitenland dankzij internationale economische relaties (LPD 16)? Een goede winstgevendheid, gezonde liquiditeit en evenwichtige schuldgraad stellen niet alleen schuldeisers en (potentiële) aandeelhouders (LPD 28) gerust, maar waarborgen werkzekerheid en een verdere (internationale) groei van een onderneming (LPD 27) die niet alleen welvaart creëert maar ook bijdraagt aan het welzijn van individuen in een samenleving. (LPD 3).

5 Lexicon

Alternatieve verdienmodellen

Een verdienmodel geeft aan hoe een bedrijf zijn geld verdient. Dat kan een onderneming op verschillende manieren doen. Niet elke manier zal voor elk bedrijf werken. Het is dan ook belangrijk dat een bedrijf, voordat het zijn activiteiten begint, goed nadenkt over hoe het zijn geld denkt te gaan verdienen. De kosten die een bedrijf maakt, zullen immers op een of andere manier terugverdiend moeten worden.

Op basis van technologische en consumententrends kunnen volgende hoofdtrends in de opkomst van nieuwe verdienmodellen onderscheiden worden:

- Grootschalig maatwerk ('mass customisation'). Door digitale ontwerpplatforms en fabricagetechnieken kan maatwerk worden geboden aan een groot publiek. De ultieme vorm van maatwerk is dat elke individuele klant zijn eigen producten kan (laten) ontwerpen op basis van zijn voorkeuren als stijl, kleur of materiaal.
- De deeleconomie kan omschreven worden als de economie van het delen, (om)ruilen of verkopen van goederen, diensten of kennis via een digitaal platform.
- Het abonnementsmodel. Naast het traditionele abonnementsmodel waarbij klanten een bedrag betalen om toegang te krijgen tot product en diensten is er model waar je je aanmeldt om periodiek een product of dienst af te nemen. Soms betaal je voor het abonnement, soms voor het verbruik. Ook zijn er modellen met een basisabonnement, al dan niet gratis, waarbij je extra betaalt voor additionele diensten.
- Social merchandise is de verzamelnaam van activiteiten waarbij ondernemingen (retailers) via social media op voorhand vragen naar hun voorkeur voor producten. Op basis van deze data kunnen zij nauwkeuriger inschatten wat goed kan verkopen via social media.
- De circulaire economie is een alternatief verdienmodel geïnspireerd door duurzaamheid waarbij materialen en reststoffen zoveel mogelijk opnieuw worden gebruikt in tegenstelling tot het lineaire

systeem, waarin grondstoffen worden omgezet in producten die na verbruik worden vernietigd.

Ansoff model

Het Ansoff model, ook wel de Ansoff matrix genoemd, is een marketingmodel dat bedoeld is om de groeistrategie van een bedrijf te bepalen. Door twee groeistrategieën aan elkaar te koppelen kan er een keuze worden gemaakt over de koers van het bedrijf in de markt. Het model maakt een onderscheid in onderstaande combinaties van deelgebieden:

- Bestaande en nieuwe producten
- Bestaande markten en nieuwe markten

BCG-matrix

De BCG-matrix is een model om het productportfolio van een bedrijf te analyseren. 'BCG' staat voor Boston Consulting Group, een bekend consultancybedrijf dat de BCG-matrix in de jaren '70 ontwikkelde. Het model onderscheidt twee assen:

- Horizontaal: Relatief marktaandeel
Marktaandeel van een bepaald product/dienst of bedrijfsonderdeel ten opzichte van de grootste speler op de markt (eigen marktaandeel/marktaandeel grootste concurrent). Het midden is gepositioneerd op de waarde "1". Alles boven deze waarde impliceert een groter marktaandeel dan de concurrent.
- Verticaal: Marktgroei
Groei van een bepaald product/dienst of bedrijfsonderdeel. Het midden van de matrix is gepositioneerd op 10 % groei. Alles onder deze streep staat voor minder dan 10 % groei, boven de streep staat voor 10+ %.

Diversiteit

Aandacht voor verschillende aspecten van diversiteit (identiteiten) zoals lichamelijke, mentale, sociale en culturele aspecten met aandacht voor gender, seksuele voorkeur, levensbeschouwing, sociale achtergrond, etnische achtergrond, thuistaal, lichamelijke en mentale mogelijkheden en beperkingen (inclusie) ...

Marketingmix

De marketingmix is een combinatie van instrumenten voor het invullen van een marketingstrategie. Voor het invullen van een marketingstrategie werd tot nog toe beroep gedaan op 4, 5, 6 of 7 P's. De vier P's die als basis gelden zijn:

- Product: om wat voor product (goed) of dienst gaat het?
- Prijs: wat is de prijs van het product of de dienst?
- Plaats: waar kan de consument het product of dienst kopen en hoe komt het daar?
- Promotie: hoe wordt het product of de dienst onder de aandacht van consumenten gebracht om de verkoop te stimuleren?

Soms werden hier nog enkele P's aan toegevoegd zoals Personeel, Periferie (omgeving), verPakking.

In de loop der tijd is het marketinggericht ondernemen verandert van een productoriëntatie naar een marketingoriëntatie of zelfs een maatschappelijke marketingoriëntatie. Dit houdt in dat bedrijven niet meer zichzelf of hun producten of diensten als middelpunt nemen, maar de individuele consument en het maatschappelijk welzijn. Bij die veranderende oriëntatie hoort dus ook een andere invulling van de marketingmix.

Die nieuwe invulling van de marketinginstrumenten is gebaseerd op 4 C's:

- Customer: er wordt gedacht vanuit de consument: waarom is dit product of deze dienst een oplossing voor de consument?
- Cost: kosten voor de consument. Het gaat niet alleen meer om de prijs van het product of de dienst, maar ook om alles wat het de consument verder kost. Is het duurzaam (bv. chocolade) verbouwd? Wat kost het me om bij de winkel te komen? Heeft het product of de dienst vervelende gevolgen voor mijn dagelijks leven. Elke consument maakt hierin zijn eigen berekening op basis van zijn waarden.
- Convenience: het gemak van de klant. De moderne klant wil vooral gemak. Het aanbod is groot en de tijd van de consument is kostbaar. Als een klant veel moeite moet doen om aan een product of dienst te komen, haakt hij snel af. Dat geldt uiteraard niet voor speciality goods. Een winkel of webshop die thuisbezorgt, tijdens avonduren, speelt in op het gemak van de klant.
- Communication: in de nieuwe marketingmix gaat het niet alleen om het promoten van het product of de dienst. De klant wil inspraak. Interactie wordt steeds belangrijker. Klanten moeten genoeg informatie (het liefst online) kunnen vinden, gemakkelijk klachten in kunnen dienen en op een laagdrempelige wijze contact kunnen zoeken.

Samengevat:

- product wordt consumentenoplossing;
- prijs wordt kosten voor de consument;
- plaats wordt gemak van de klant;
- promotie wordt communicatie.

Offshoring

Offshoring is een vorm van outsourcing waarbij één of meerdere bedrijfsactiviteiten wordt uitbesteed naar een land buiten het land waar de hoofdvestiging van de onderneming is.

Onderneming

De wet op de hervorming van het ondernemingsrecht heeft een modernere opvatting van het begrip “onderneming” in het Belgische recht geïntroduceerd. De begrippen “handelaar” of “koopman” werden afgeschaft omdat ze niet langer overeenstemmen met de huidige economische realiteit. Tegelijkertijd werd de definitie van “onderneming” uitgebreid.

De “onderneming” in de zin van artikel I van boek I van het WER verwijst naar:

- iedere natuurlijke persoon die zelfstandig een beroepsactiviteit uitoefent (bv. een eenmanszaak, een zaakvoerder vennootschap, een kunstenaar);
- iedere rechtspersoon (elke vennootschap, vzw of stichting);
- iedere andere organisatie zonder rechtspersoonlijkheid (bv. een maatschap)

Outsourcing

Het door bedrijven uitbesteden van voorheen eigen activiteiten aan derden.

Regionale clustering

Ruimtelijke concentraties van gerelateerde bedrijven die mogelijk maar niet noodzakelijk samenwerken.

Stakeholders

Ondernemingen beïnvloeden en worden beïnvloed door tal van groepen en individuen. Dit noemen we de stakeholders of belanghebbenden van de onderneming. Het gaat in eerste instantie om aandeelhouders, personeel, klanten en leveranciers en verder om de lokale buurt, de regio, overheden, sectorfederaties, sociale partners, ngo's, de media ... Tenslotte is ook het milieu een stakeholder.

6 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

6.1 Infrastructuur

Een lokaal

- dat qua grootte, akoestiek en inrichting geschikt is om communicatieve werkvormen te organiseren;
- met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
- met de mogelijkheid om draadloos internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid.

6.2 Materiaal waarover elke leerling moet beschikken

Om de leerplandoelen te realiseren beschikt elke leerling minimaal over onderstaand materiaal. De school bespreekt in de schoolraad wie (de school of de leerling) voor dat materiaal zorgt. De school houdt daarbij uitdrukkelijk rekening met gelijke kansen voor alle leerlingen.

- (mobile) devices met een internetaansluiting

7 Concordantie

De concordantietabel geeft aan welke leerplandoelen eindtermen (ET) en cesuurdoelen (CD) realiseren.

[zie disclaimer]

Leerplandoel	Eindtermen en cesuurdoelen
1	--
2	CD 16.1.1; CD 16.1.7
3	CD 16.1.1
4	CD 16.1.1
5	ET 11.6; CD 16.1.1; CD 16.1.2
6	CD 16.1.1
7	ET 11.6; CD 16.1.1

8	ET 11.6; CD 16.1.2
9	CD 16.1.2
10	--
11	CD 16.1.2
12	CD 16.1.3
13	CD 16.1.3
14	ET 11.7; CD 16.1.3
15	CD 16.1.4
16	CD 16.1.8
17	CD 16.1.3; CD 16.1.8
18	CD 16.1.8
19	CD 16.3.1; CD 16.4.1
20	--
21	--
22	CD 16.3.2; CD 16.4.2
23	CD 16.3.2; CD 16.4.2
24	CD 16.3.2; CD 16.4.2
25	CD 16.3.2; CD 16.4.2
26	CD 16.1.1
27	CD 16.1.1
28	--

7.1 Eindtermen

11.6 De leerlingen verklaren de invloed van de markt en van overheidsbeslissingen op de prijsvorming van courante consumptiegoederen.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Markt
- Vraag, aanbod, concurrentie

*Conceptuele kennis

- Markt, prijs, vraag, aanbod, concurrentie
- Prijsvorming: werking van de wet van vraag en aanbod
- Factoren die vraag en aanbod beïnvloeden zoals wijziging in inkomen, voorkeuren, concurrentie, technologie, overheidsbeslissingen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

11.7 De leerlingen beschrijven gevolgen van actuele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en actuele ontwikkelingen in de sociale zekerheid.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Sociale zekerheid

*Conceptuele kennis

- Doel, financiering en werking van de sociale zekerheid
- Organisatie van de arbeidsmarkt zoals sociaal overleg, vakbondswerking, knelpuntberoepen, overheidsingrijpen
- Actuele ontwikkelingen en gevolgen ervan zoals migratie, vergrijzing, pensioenen, inkomensongelijkheid

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: beheersingsniveau begrijpen

7.2 Cesuurdoelen

16.1.1 De leerlingen analyseren hoe de consument en de producent hun keuzegedrag optimaliseren.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder behoeften, schaarste, welvaart en welzijn, toegevoegde waarde

*Conceptuele kennis

- De keuze van de consument: soorten goederen, preferenties
- De keuze van de producent: productiefactoren, het kosten- en opbrengstenverloop, winstmaximalisatie, optimale productiegrootte

*Procedurele kennis

- Berekenen, grafisch voorstellen en interpreteren van kosten, opbrengsten, break-even point, winstmaximalisatie, optimale productiegrootte

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Analyseren

16.1.2 De leerlingen analyseren de marktwerking bij volkomen concurrentie.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder volkomen concurrentie

*Conceptuele kennis

- Prijsvorming bij volkomen concurrentie: wet van vraag en aanbod, invloed van verschuivingen van vraag en aanbod op de evenwichtsprijs

*Procedurele kennis

- Opstellen en analyseren van vraag- en aanbodschemas

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Analyseren

16.1.3 De leerlingen analyseren de werking van de arbeidsmarkt.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder werkloosheidsgraad, werkzaamheidsgraad, participatiegraad, beroepsbevolking

*Conceptuele kennis

- Kenmerken van de beroepsbevolking zoals opleidingsniveau, ongekwalificeerde uitstroom
- Vraag en aanbod van arbeid: kenmerken, beïnvloedende factoren zoals de markt van goederen en diensten, technologie
- Soorten werkloosheid
- Demografische kenmerken en evolutie van de beroepsbevolking
- Loonvorming
- Arbeidsmarktindicatoren: werkloosheidsgraad, werkzaamheidsgraad, participatiegraad, beroepsbevolking, jeugdwerkloosheid, knelpuntberoepen
- Arbeidsmarktbeleid op relevante beslissingsniveaus: maatregelen ter bevordering van werkgelegenheid

*Procedurele kennis

- Analyseren van de arbeidsmarktindicatoren in relatie tot overheidsmaatregelen.

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Analyseren

16.1.4 De leerlingen illustreren de rol van banken en beurzen met betrekking tot de werking van de kapitaalmarkt.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder aandelen, obligaties, dividend

*Conceptuele kennis

- De intermediaire rol van banken en beurzen

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Begrijpen

16.1.7 De leerlingen verklaren de samenstelling van de belangrijkste economische aggregaten

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder bruto binnenlands product (BBP), bruto nationaal product (BNP), reëel en nominaal BBP

*Conceptuele kennis

- BBP, BNP
- Reëel en nominaal BBP
- Productie in België: productiesectoren en toegevoegde waarde, evolutie per sector, regionale clustering

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Begrijpen

16.1.8 De leerlingen analyseren internationale handel en internationale economische relaties.

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder open economie, intracommunautaire en extracommunautaire handel

*Conceptuele kennis

- Open economie
- Invoer, uitvoer
- Internationale handel: motieven, handelsbelemmeringen, handelsakkoorden
- Economische integratie: vrijhandelszone, douane-unie, economische unie
- Globalisering
- Internationale samenwerking: Europese Unie, Wereldhandelsorganisatie (WTO)

*Procedurele kennis

- Interpreteren van de gevolgen van handelsbelemmeringen op de marktwerking

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Analyseren

16.3.1 De leerlingen lichten de belangrijkste ondernemingsvormen toe

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder
 - > Onderneming
 - > Beperkte en onbeperkte aansprakelijkheid

*Conceptuele kennis

- Onderneming
- Beperkte en onbeperkte aansprakelijkheid
- Natuurlijke en rechtspersonen
- Kenmerken van Naamloze Vennootschap (NV), Besloten Vennootschap (BV), eenmanszaak

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Begrijpen

16.3.2 De leerlingen registreren courante bedrijfsverrichtingen

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel

*Conceptuele kennis

- Registratie van ondernemingsverrichtingen in een dubbele boekhouding
- Jaarrekening en de onderdelen ervan

*Procedurele kennis

- Boeken van courante bedrijfsverrichtingen aan de hand van het boekhoudalgoritme: aankoop- en verkoopverrichtingen met inbegrip van btw en kortingen, creditnota, betaling, inning, lening en investering

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Toepassen

16.4.1 De leerlingen lichten de belangrijkste ondernemingsvormen toe

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel waaronder
 - > Onderneming
 - > Beperkte en onbeperkte aansprakelijkheid

*Conceptuele kennis

- Onderneming
- Beperkte en onbeperkte aansprakelijkheid
- Natuurlijke en rechtspersonen
- Kenmerken van Naamloze Vennootschap (NV), Besloten Vennootschap (BV), eenmanszaak

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Begrijpen

16.4.2 De leerlingen registreren courante bedrijfsverrichtingen

Met inbegrip van kennis

*Feitenkennis

- Vakterminologie inherent aan de afbakening van het cesuurdoel

*Conceptuele kennis

- Registratie van ondernemingsverrichtingen in een dubbele boekhouding
- Jaarrekening en de onderdelen ervan

*Procedurele kennis

- Boeken van courante bedrijfsverrichtingen aan de hand van het boekhoudalgoritme: aankoop- en verkoopverrichtingen met inbegrip van btw en kortingen, creditnota, betaling, inning, lening en investering

Met inbegrip van dimensies eindterm

Cognitieve dimensie: Toepassen

Inhoud

1	Algemene inleiding	5
1.1	Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten	5
1.2	De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs	5
1.3	Ruimte voor leraren(teams) en scholen	6
1.4	Differentiatie	7
1.5	Opbouw van de leerplannen.....	8
2	Situering	9
2.1	Samenhang met de eerste graad	9
2.2	Samenhang in de tweede graad	9
2.2.1	Samenhang binnen de studierichtingen Economische wetenschappen en Bedrijfswetenschappen	9
2.2.2	Samenhang met de D/A-finaliteit	9
2.3	Plaats in de lessentabel.....	9
3	Pedagogisch-didactische duiding	9
3.1	Economie en het vormingsconcept	9
3.2	Krachtlijnen	10
3.3	Opbouw.....	11
3.4	Leerlijnen.....	11
3.4.1	Samenhang met de eerste graad	11
3.4.2	Samenhang in de tweede graad	12
3.4.3	Samenhang met de derde graad.....	13
3.5	Aandachtspunten.....	14
4	Leerplandoelen	15
4.1	De economie als systeem.....	15
4.2	De consument en producent in relatie tot de economische wereld	16
4.3	Marktwerking en de rol van de overheid en organisaties	19
4.4	Internationale handel en economische relaties	22
4.5	De werking van ondernemingen en organisaties	24
5	Lexicon	28
6	Basisuitrusting	31
6.1	Infrastructuur	31
6.2	Materiaal waarover elke leerling moet beschikken.....	31
7	Concordantie	31

7.1	Eindtermen.....	32
7.2	Cesuurdoelen	33